

УДК 336.22:338.45:553.521(477.63)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-18>

Швець Ю.О.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізького національного університету

Завальнюк А.О.

студентка
Запорізького національного університету

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ПАТ «ЯНЦІВСЬКИЙ ГРАНІТНИЙ КАР`ЄР»

У статті проаналізовано необхідність оптимізації податкового навантаження на підприємство. Досліджено, як окремі податкові платежі здійснюють вплив на числові критерії фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а саме: на обсяг реалізації, собівартість продукції, прибуток, платоспроможність, фінансову стійкість, мобілізацію оборотних коштів підприємства. Розглянуто методики визначення рівня податкового навантаження. Визначені загальні показники оцінки ефективності економіко-організаційного механізму оподаткування підприємств. Проаналізовано податкове навантаження на підприємство ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр». Визначено, що за аналізований період рівень ефективності оподаткування зріс та відбулося зниження податкового навантаження за доходами і витратами. Запропоновано заходи для досягнення мінімізації податкового навантаження.

Ключові слова: податки, податкова система, гармонізація податкової політики, оптимізація податкового навантаження, оцінка податкового навантаження.

В статье проанализирована необходимость оптимизации налоговой нагрузки на предприятие. Исследовано, как отдельные налоговые платежи оказывают влияние на числовые критерии финансово-хозяйственной деятельности субъектов хозяйствования, а именно: на объем реализации, себестоимость продукции, прибыль, платежеспособность, финансовую устойчивость, мобилизацию оборотных средств предприятия. Рассмотрены методики определения уровня налоговой нагрузки. Определены общие показатели оценки эффективности экономико-организационного механизма налогообложения предприятий. Проанализирована налоговая нагрузка на предприятие ОАО «Янцевский гранитный карьер». Определено, что за анализируемый период уровень эффективности налогообложения выросла и произошло снижение налоговой нагрузки за доходами и расходами. Предложены меры для достижения минимизация налоговой нагрузки.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, гармонизация налоговой политики, оптимизация налоговой нагрузки, оценка налоговой нагрузки.

The article analyses the need to optimize the tax burden on the enterprise. It was investigated how individual tax payments influence the numerical criteria of financial and economic activity of economic entities, namely: on sales volume, cost of production, profit, solvency, financial stability, mobilization of working capital of the enterprise. Methods of determining the level of tax burden are considered. The general indicators of estimation of efficiency of the economic-organizational mechanism of taxation of enterprises are determined. The tax burden on an enterprise is measured in absolute and relative terms. Absolute indicators are the sum of all taxes and fees paid to budgets and trust funds for the reporting period and the value of individual taxes and fees. The tax burden on the enterprise PAT "Yantsivskyi Hranitnyi Karier" is analysed. Thus, it was determined that for the analysed period, the level of tax efficiency increased and there was a decrease in the tax burden on income and expenses. Effective tax policy of economic entities in order to minimize fiscal charges implies: optimization of the financial and economic part of the enterprise due to minimization of tax payments to the budget; use of tax privileges; the use of features of groups of regional entities with diverse tax systems; the optimal choice of elements of influence on different tax bases. In the course of this work, the importance of optimizing the tax burden for domestic enterprises has been proved. The following measures are proposed to achieve the minimization of the tax burden: nonlinear or linear way of accrual of depreciation; transition to a simplified taxation system; conclusion of lease contracts for fixed assets; use of tax privileges. Consequently, the possibilities of tax optimization are very broad in terms of their proper use. The success of the introduction of mechanisms for optimizing tax burden requires not only full knowledge of tax legislation but also creative approaches and original ideas. For Yantsivskyi Hranitnyi Karier PAT, the most correct solution to optimize the tax burden is the introduction of a strategic tax planning system. Plans are being made to minimize tax losses for a certain tax or all taxes, increase opportunities for future development of an enterprise, optimize tax payments.

Keywords: taxes, tax system, tax policy harmonization, tax burden optimization, tax burden evaluation.

Постановка проблеми. Сьогодні податкове середовище, у якому знаходяться вітчизняні підприємства, характеризується невизначеністю, яка спричинена постійними змінами законодавства. Ця ситуація приводить до зростання витрат на податкове адміністрування, надмірного податкового навантаження, збитковості господарської діяльності на підприємствах. У результаті погіршується стійкість підприємств до впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. За допомогою ефективної системи управління є можливість налагодження функціонування суб'єктів господарювання та покращення якості управління фінансовими ресурсами. Для сучасного бізнесу все більшої актуальності набирають розроблення та впровадження механізму оптимізації оподаткування та налагодження партнерських відносин із Державною фіскальною службою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових робіт свідчить, що багато вітчизняних науковців розглядали теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки.

Цьому питанню приділено значну увагу з боку багатьох авторів, таких як І.М. Андреев, І.О. Атаманенко, В.А. Бабенко, Е.В. Боровикова, С.Ф. Голов, М. Елінгхем, А.Г. Загородній, О.А. Ермоленко, М.Г. Підлужний та ін.

Водночас треба відзначити, що низка проблем щодо оптимізації податкової політики підприємства потребують подальшого системного дослідження.

Доцільно також виділити праці таких закордонних учених, як Д. Вілдасін, Дж. Вілсон, О.М. Лібман, Д. Мітчел, О.І. Погорлицький, О.М. Пузін.

Основні наукові дослідження, які присвячені оптимізації податкового навантаження на суб'єкти господарювання, належать С.О. Корецькій, Т.Г. Затонацькій, І.В. Горобінський, А.І. Крисоватому, В.П. Вишневецькому, Д.В. Липницькому, В.П. Мартиненку.

Проблеми та перспективи розвитку податкового менеджменту досліджувалися у роботах В.Л. Андрущенко, А.В. Єлісеєва, А.Г. Загороднього, Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, В.М. Суторміна, В.М. Федосова та ін.

Метою статті є дослідження методології оцінки податкового навантаження на вітчизняні підприємства, аналіз податкового навантаження на прикладі підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр», визначення можливості мінімізації та оптимізації податкового навантаження, формування стратегії оптимізації оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оптимізація економічних процесів у розрізі підприємства відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні ефективної управлінської структури суб'єкта господарювання в контексті українського економічного середовища. Податковий аспект діяльності підприємств є одним із найбільш відповідальних у межах менеджменту організацій, оскільки податкові надходження формують бюджет країни, а своєчасність та системність їх сплати свідчить про фінансове здоров'я суб'єктів-платників.

Насамперед було проаналізовано, як окремі податкові платежі здійснюють вплив на числові критерії фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а саме на обсяг реалізації, собівартість продукції, прибуток, платоспроможність, фінансову стійкість, мобілізацію оборотних коштів підприємства (табл. 1).

Обтяжливість податкової системи розкривається під час аналізу деяких податків, які позначаються на функціонуванні суб'єктів господарювання (податку на прибуток підприємств, ПДВ, відрахування на соціальні заходи та податку на доходи фізичних осіб).

Основним параметром розрахунку впливу вищеперерахованих податків на функціонування підприємств може виступати прибуток, що є основним джерелом фінансових ресурсів для розвитку виробництва. Таким чином, податок на прибуток вилучається як частина від одержаного фірмою прибутку, тому має значний вплив на господарську діяльність суб'єктів господарювання, оскільки знижує потенційну можливість розширеного відтворення.

Сьогодні є багато недоліків адміністрування ПДВ, спричинених недосконалістю податко-

вого законодавства, що призводить до негативного впливу на фінансово-господарські рішення його платників. ПДВ виступає істотним чинником, здатним стимулювати або стримувати ділову активність платників цього податку.

ПДВ є ціноутворюючим елементом та може істотно впливати на загальний рівень цін, оскільки входить до ціни реалізованих товарів (виконаних робіт і наданих послуг). Цей податок обмежує величину прибутку підприємств, тому що в умовах конкуренції не завжди можливе підвищення ціни на величину цього податку, особливо у разі підвищення ставки ПДВ [2].

Відчутний вплив на показники ефективності підприємства мають також податкові зобов'язання, пов'язані з обов'язковим пенсійним та соціальним страхуванням. Ці збори мають вплив на діяльність підприємства не напряму, адже вони входять до собівартості готової продукції й перекладаються в складі ціни на кінцевих споживачів. Економічним результатом є зменшення платоспроможного попиту покупців, а отже, зниження обсягу виробництва та скорочення сукупного прибутку підприємства [3].

Таблиця 1

Вплив податків на фінансово-господарську діяльність підприємств

Податок	Характеристика впливу	Форма впливу
ПДВ	Вибірковий вплив залежно від сфери господарювання, товарів, що виготовляються, фінансової спроможності покупців. Може мати негативний вплив на діяльність підприємства у випадку існування високих ставок, оскільки зростає затримка між сплатою податкового зобов'язання та податкового кредиту.	– глобальне зростання вартості ресурсів та продукції; – лімітування купівельної спроможності споживачів; – обмеження обсягу виготовлення та реалізації продукції; – нагромадження нереалізованих товарів; – тимчасове відволікання оборотних коштів.
Акцизний податок	Непрямий вплив, оскільки безпосередньо входить до вартості основної частини продукції підприємства й відшкодовується її покупцями.	
Мито і митні платежі		
Загальнодержавні та місцеві податки, які відносяться на витрати виробництва	Непрямий вплив, оскільки тягар сплати переноситься на кінцевих споживачів продукції.	Зростання обсягу витрат на виробництво та кінцевої вартості продукції; зменшення прибутку.
Єдиний соціальний внесок		– збільшення витрат на виробництво та зменшення прибутку; – збільшення кінцевої вартості продукції; – антимотиваційна функція щодо ФОП.
Податок на прибуток підприємств	Допомагає визначити виробничі можливості підприємства, вибір політики відтворення, вектори розвитку	– прямий розподіл прибутку; – пряма залежність між величиною податків та поточними витратами господарської діяльності.

Джерело: [1]

З метою діагностики податкової сфери діяльності підприємства необхідно здійснювати комплексний аналіз цього сегменту всередині організації.

Податкове навантаження на підприємство вимірюється в абсолютних та відносних величинах. Абсолютними показниками є сума всіх податків і зборів, що сплачуються до бюджетів. Аналіз абсолютних показників податкового тиску не дає змогу об'єктивно оцінити ступінь впливу сукупності податків і зборів на результати діяльності підприємства. Таким чином, для визначення податкового тиску разом із абсолют-

ними показниками розраховуються показники відносного податкового тиску, що містять аналіз структури загального податкового тиску на підприємство, аналіз зовнішніх аналітичних коефіцієнтів податкового тиску, аналіз внутрішніх аналітичних коефіцієнтів податкового тиску (табл. 2).

На основі вищенаведеної методології проаналізуємо податкове навантаження підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр». ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» – підприємство з певними унікальними особливостями. Зокрема, воно об'єднує в собі виготовлення майже всієї номенклатури гранітної продук-

Таблиця 2

Загальні показники оцінки ефективності економіко-організаційного механізму оподаткування підприємств

№	Показник	Розрахунок	Економічний зміст
1. Загальне податкове навантаження			
1	Рівень ефективності оподаткування	$ЕСП = \text{Пзаг} / \text{БП}$	Показує відношення загального обсягу податкових відрахувань до бази оподаткування
2	Рівень податкомісткості реалізованої продукції (податкоспроможності підприємства)	$КВР = \text{Пзаг} / \text{ВР}$	Визначає питому вагу загальних податкових платежів, які здійснює підприємство в бюджет, у сумі виручки від реалізації
3	Рівень податкового навантаження доходів	$ПНд = \text{Пзаг} / \text{Д}$	Визначає частку всіх податків і зборів у доходах суб'єкта господарювання
4	Рівень податкового навантаження витрат	$ПНв = \text{Пзаг} / \text{В}$	Частка всіх податків і зборів у витратах суб'єкта господарювання
5	Рівень податкового навантаження прибутку	$ПНп = \text{Пзаг} / \text{П}$	Частка всіх податків і зборів у прибутку суб'єкта господарювання
6	Дохід на 1 гривню сплачених податків	$Дп = \text{Д} / \text{Пзаг}$	Показник, обернений до коефіцієнта податкового навантаження доходів
2. Податкове навантаження з податку на додану вартість			
1	Коефіцієнт податкового навантаження доходів із ПДВ	$ПНДПДВ = (\text{ПЗ} - \text{ПК}) / \text{Д}$	Частка ПДВ, що підлягає сплаті до Бюджету, в загальній сумі доходів
2	Коефіцієнт податкового навантаження витрат із ПДВ	$ПНВПДВ = (\text{ПЗ} - \text{ПК}) / \text{В}$	Частка ПДВ, що підлягає сплаті до Бюджету, в загальній сумі витрат
3	Коефіцієнт податкового навантаження виторгу від реалізації продукції із ПДВ	$ПНВРПДВ = (\text{ПЗ} - \text{ПК}) / \text{ВР}$	Частка ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету у виторзі від реалізації продукції
3. Податкове навантаження з податку на доходи фізичних осіб			
1	Коефіцієнт податкового навантаження витрат із ПДФО	$ПНВПДФО = \text{ПДФО} / \text{В}$	Частка податку з доходів фізичних осіб у загальній сумі витрат суб'єкта господарювання
4. Податкове навантаження з податку на прибуток підприємств			
1	Коефіцієнт податкового навантаження доходів із ПнП	$ПНДПнП = \text{ПнП} / \text{Д}$	Частка нарахованого податку на прибуток підприємств у доходах суб'єкта господарювання
2	Коефіцієнт податкового навантаження витрат із ПнП	$ПНВПнП = \text{ПнП} / \text{В}$	Частка нарахованого податку на прибуток підприємств у витратах суб'єкта господарювання
3	Коефіцієнт податкового навантаження прибутку із ПнП	$ПНППнП = \text{ПнП} / \text{П}$	Рівень оподаткування прибутку суб'єкта господарювання

Джерело: [4, 11, 12]

ції: від гранітного щебеню вищого ґатунку до складних архітектурно-будівельних виробів із граніту, а також залишається одним з найбільших родовищ граніту в Україні. Запаси кар'єру становлять 36,00 мільйонів кубічних метрів за даними на 2016 р.

ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» має стратегічне значення для регіону, незважаючи на те, що має нестабільний фінансовий стан і отримує збитки, сплачує податки до місцевого бюджету.

З огляду на це, було проаналізовано показники загального податкового навантаження підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» (табл. 3). За аналізований період рівень ефективності оподаткування зріс та відбулося зниження податкового навантаження за доходами і витратами.

Розрахунок наведених показників є способом визначення привабливості того чи іншого варіанту оподаткування або податкової схеми. Ці показники можна брати до уваги як під час аналізу результатів господарської роботи суб'єктів економічної діяльності, так і у процесі прогнозування й оптимізації процесів роботи з податковими зобов'язаннями.

Крім того, під час якісного менеджменту в організації ці показники можуть сприяти прийняттю стратегічних управлінських рішень, за допомогою яких підприємство буде перебу-

вати у постійному розвитку за мінливих економічних циклів.

Тому розраховано податкове навантаження з податку на додану вартість, результати якого показали, що навантаження знизилася, підтвердженням цього факту є зменшення відповідних коефіцієнтів (табл. 4).

Аналіз розрахунку податкового навантаження з податку на прибуток підприємств показав зниження навантаження за такими двома коефіцієнтами, як коефіцієнт податкового навантаження доходів із податку на прибуток та коефіцієнт податкового навантаження витрат із податку на прибуток.

Під час здійснення аналізу ми не беремо до уваги коефіцієнт податкового навантаження прибутку із ПнП, оскільки досліджуваний суб'єкт господарської діяльності не мав оподаткованого прибутку на протязі 5 останніх звітних років (табл. 5).

Процес оптимізації оподаткування передбачає: мінімізацію фіскальних виплат (у довгостроковому і короткостроковому періодах за будь-якого обсягу діяльності) і недопущення штрафних санкцій з боку фіскальних органів.

Ефективна податкова політика суб'єктів економічної діяльності щодо мінімізації фіскальних відрахувань передбачає: оптимізацію фінансово-господарської частини підприємства завдяки мінімізації податкових платежів

Таблиця 3

Показники загального податкового навантаження підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»

Рік	Рівень ефективності оподаткування	Рівень податкомісткості реалізованої продукції (податкоспроможності підприємства)	Рівень податкового навантаження доходів	Рівень податкового навантаження витрат
2011	0,024	0,058	0,078	0,086
2012	0,0174	0,089	0,098	0,098
2013	0,0175	0,068	0,079	0,079
2014	0,0184	0,038	0,036	0,036
2015	0,0242	0,060	0,042	0,042
2016	0,0212	0,032	0,019	0,019

Таблиця 4

Податкове навантаження з податку на додану вартість ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»

Рік	Коефіцієнт податкового навантаження доходів із ПДВ	Коефіцієнт податкового навантаження витрат із ПДВ	Коефіцієнт податкового навантаження витрату відреалізації продукції із ПДВ
2011	0,19	0,21	0,14
2012	0,12	0,12	0,11
2013	0,10	0,11	0,09
2014	0,12	0,09	0,10
2015	0,12	0,08	0,11
2016	0,00	0,00	0,00

Податкове навантаження з податку на прибуток підприємств ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»

Рік	Коефіцієнт податкового навантаження доходів із ПнП	Коефіцієнт податкового навантаження витрат із ПнП	Коефіцієнт податкового навантаження прибутку із ПнП
2011	0,007	0,007	0,388
2012	0,003	0,003	-0,018
2013	0,009	0,009	-0,046
2014	0,005	0,004	-0,012
2015	0,007	0,004	-0,015
2016	0,000	0,000	0,000

до бюджету; використання податкових пільг; використання особливостей груп регіональних утворень з різноманітними системами оподаткування; оптимальний вибір елементів впливу на різні бази оподаткування.

Залежно від типу використовуваних методів та інструментальних важелів податкове планування може базуватися: на податкових пільгах, повному або частковому звільненні суб'єктів підприємництва від стягнення певних податкових платежів, на використанні податкових лазівок окремих питань підприємницької діяльності, не врегульованих податковим законодавством; на використанні регламентованих схем оптимізації податкових платежів.

Залежно від дієвості суб'єктів податкового планування щодо використання можливих інструментів воно ділиться на пасивне й активне. В основі пасивного податкового планування лежить альтернативна оптимізація. Подібна оптимізація є можливою за умови, коли в податковому законодавстві співіснують дві і більше альтернативні норми, а доцільність запровадження будь-якої з них вирішує фіскальний фахівець підприємства.

Основними функціями фахівця з податкової оптимізації на підприємстві, як правило, є щотижневий моніторинг нормативно-правової бази, визначення бази податкових відрахувань і ставок оподаткування. Вивчення і засвоєння чинного податкового законодавства – об'єктивно необхідна умова всієї діяльності з податкового планування.

Керівництву підприємства необхідно знати, чи є підприємство суб'єктом податкових правовідносин; які податки повинне сплачувати підприємство; за якою ставкою і з якої бази підприємство має сплачувати податки; терміни сплати податків; пільги, які підприємство може використовувати під час сплати податків. Цю інформацію повинен надавати фахівець із податкової оптимізації із залученням у разі потреби юридичної служби, а також складати прогнози податкових зобов'язань організації

(податковий календар) з метою оптимізувати потоки податкових платежів

Слід зазначити, що проведення робіт із внутрішнього податкового контролю не вимагає складного дослідного апарату, в основному рекомендується використовувати: правові бази даних для вивчення чинного законодавства; роз'яснення ДФС України і територіальної податкової інспекції; спеціальну літературу; роз'яснення аудитора.

З огляду всі вищенаведені дані, ми можемо запропонувати декілька способів, що допоможуть оптимізувати податкове навантаження на підприємство. Для цього ми інтегруємо способи зниження податкового навантаження на підприємство у схематичний формат (рис. 1).

Спеціальні методи легальної податкової економії включають у себе декілька складників, сутність яких наведено нижче.

Метод заміни відносин. Сутність цього методу зводиться до ситуації, за якої одна господарська операція замінюється іншою, що відрізняється від першої насамперед своїм правовим змістом, але при цьому дає змогу досягнути планового економічного результату і застосувати більш м'який порядок сплати податкових платежів.

Метод розподілу відносин. Цей метод є більш простою версією попереднього методу. Вся різниця полягає лише в тому, що господарська операція не замінюється на іншу, а такий дії підлягає лише її частина.

Метод відстрочення податкового платежу. Ідея цього методу полягає у відкладенні моменту виникнення об'єкта оподаткування.

Метод прямого скорочення об'єкта оподаткування. Цей метод полягає у відчуженні майна або відстороненні від операцій, що мають негативний вплив на процес оподаткування, але без незадовільних наслідків для господарської діяльності.

Метод офшору. Такий спосіб податкової оптимізації є досить притаманним для багатьох вітчизняних підприємств. Сутність методу полягає у сплаті податків не в країні, де здійснюється безпосередня прибуткова діяльність,

Рис. 1. Способи зниження податкового навантаження на підприємство [3]

а в державах, що надають зареєстрованим у них суб'єктам господарювання певні податкові знижки, пільги, канікули та ін.

Отже, можливості податкової оптимізації вельми широкі за умов правильного їх використання. Успіх від упровадження механізмів оптимізації податкового навантаження вимагає не лише повних знань податкового законодавства, але й креативних підходів та оригінальних ідей.

Висновки. У статті доведена важливість оптимізації податкового навантаження для вітчизняних підприємств, досліджено вплив різних видів податків на фінансово-господарську діяльність підприємств. Розглянуто методики розрахунку податкового навантаження. Розраховано загальні показники оцінки ефективності економіко-організаційного механізму оподаткування підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр».

Запропоновано для досягнення мінімізації податкового навантаження такі заходи, як:

- нелінійний або лінійний спосіб нарахування амортизації;
- перехід до спрощеної системи оподаткування;
- укладення договорів лізингу основних засобів;
- використання податкових пільг.

Для підприємства ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» найбільш правильним рішенням для оптимізації податкового навантаження є впровадження системи стратегічного податкового планування. Здійснюється планування з метою мінімізації податкових втрат за певним податком чи всіх податків, збільшення можливостей розвитку підприємства в майбутньому, оптимізації податкових платежів.

Список використаних джерел:

1. Ткачук Н.В. Вплив податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання в умовах реформування фінансової системи України / Н.В. Ткачук // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2015. № 4. С. 121–128.
2. Амоша О.О. Механізм оподаткування доданої вартості в Україні : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». К. : Вид-во «Либідь», 2005. С. 22.
3. Богославець Т.І. Аналіз податкового навантаження та його вплив на кінцеві результати діяльності суб'єкта господарювання / Т.І. Богославець. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
4. Ткачик Л.П. Методика проведення податкового аналізу суб'єктами підприємства / Л.П. Ткачик // Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. м. Сімферополь смт Гурзуф, 17–18 жовт. 2013 р. С. 81–84.
5. Соколовська А.М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України. 2006. № 7. С. 4–12.
6. Кирова Е.А. Методология определения налоговой загрузки на хозяйствующие субъекты / Е.А. Кирова // Финансы. 1998. № 9. С. 27–35.
7. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://smida.gov.ua>
8. Кміть В.М. Оптимізація та мінімізація податків в системі фінансового управління суб'єктів господарювання / В.М. Кміть, О.І. Дзюрій // "Young Scientist". К. 2016. № 1 (28). С. 65–69.

9. Фролова Н.Б. Порівняльний аналіз факторів ухилення від сплати податків в Україні та США / Н.Б. Фролова // Економіка і прогнозування. № 3. 2014. С. 148–156.
10. Коротун В.І. Проблеми мінімізації сплати податків в Україні / В.І. Коротун // Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 6. С. 21–24.
11. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 20. С. 33–37.
12. Романюта Е.М. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС / Е.М. Романюта // Світ фінансів. 2017. № 2 (51). С. 128–138.